

Opfostringshusets ledelse og økonomiske vilkår igennem 252 år

Samlet og bearbejdet af Finn Johansen, formand for Opfostringshusforeningen
April 2008

Resumé:

Det kgl. Opfostringshus – i folkemunde ”Skorpeskolen” – har gennem sin 252-årige eksistens været igennem mange forandringer. Det gælder såvel de økonomiske vilkår, de fysiske rammer, elevklientellet som det ledelsesmæssige. Oprindeligt havde Skorpeskolen en betydelig formue, som støt voksede takket være lotteriprivilegiet. Denne formueopbygning kunne statsmagten selvfølgelig ikke acceptere, så privilegiet blev inddraget, og lotteriindtægterne blev erstattet af årlige tilskud som kompensation. Det betød, at skolen i mange år led af økonomiske problemer og flere gange var truet af lukning.

Skolens gode renommé som skolehjem for trængende, velbegavede og flittige drenge har hver gang sikret dens fortsatte virke. Med bistandslovens ikrafttræden 1. april 1976 blev det indgået en driftsoverenskomst mellem Københavns Kommune og den selvejende institution DKO, og kommunen begyndte på grund af økonomitænkning at ændre på skolens elevmålgruppe, så skolen i stigende grad blev et sted for kommunens mest belastede børn.

På trods af det store økonomiske underskud efter ombygningen af Hellebækgård i år 2000 var den daværende skoleborgmester – og fungerende formand for skolens bestyrelse – Per Bregengaard ved DKO's 250 års jubilæum nogle få år senere dog fortsat af den opfattelse, at DKO havde en meget stor mission, som et tilbud til unge mennesker i den ”grå zone”.

Et halvt år senere slog borgmesteren imidlertid en kolbøtte og indstillede til Børne- og Ungdomsudvalget (BUU), at institutionen blev nedlagt, fordi der - citat: *ikke længere efterspørges pladser med den indholdsmæssige profil, som DKO repræsenterer*. Et flertal i BUU mente heller ikke, at der var basis for at videreføre DKO med den oprindelige målgruppe, dvs. de trængende, velbegavede og flittige drenge.

Trods voldsomme protester fra foreningen og mange tidligere elever fastholdt BUU beslutningen om skolens lukning, der blev effektueret i 2005 med Civilstyrelsens velsignelse. Ejendommen Hellebækgård ejes fortsat af den selvejende institution, som i dag er ændret til en erhvervsdrivende fond med en selvstændig bestyrelse.

Ejendommen er udlejet til Københavns Kommune, som nu driver et kursussted for børn og deres familier.

Det historiske forløb

Etableringen – finansieringen og de frivillige gaver

Opfostringshuset blev grundlagt som en stiftelse med selvstændige midler, med sin egen selvstændige bestyrelse under regeringens autoritet og med kongen som sin øverste beskytter.

Opfostringshusets stifter - Kong Frederik den 5. – skænkede Opfostringshuset en byggegrund på Christianshavns østlige spids, et sted der var under opfyldning. Her i Overgaden oven Vandet, umiddelbart nord for vore dages Christiania blev Opfostringshuset første bygning rejst i 1753.

Blandt de vigtigste indtægtskilder var 20 efter hinanden følgende generallotterier, der blev oprindelsen til Klasselotterierne. Der blev dog også foretaget en større indsamling i hele kongeriget, dvs. inklusive Norge og de nordtyske hertugdømmer. En årlig kollekt blev foretaget i samtlige landets kirker 1. nytårsdags morgen.

Mange rige gaver strømmede ind fra kongefamiliens medlemmer, aristokratiet og den velstående borgerstand. Den selvejende institution lå kongens udenrigsminister Johan Hartvig Ernst Bernstorff i særlig grad på sinde. Ikke nok var han idémanden bag beslutningen om at tildele Opfostringshuset lotteriprivilegiet, men han sørgede også for, at Opfostringshuset slap for at betale told, skatter og afgifter af materialer og dokumenter.

Lotteriprivilegiet

Men det var lotterierne, som i første række skulle sikre Opfostringshuset en fondskapital, der kunne finansiere den fortsatte drift, når privilegiet ophørte. Det kgl. Opfostringshus fik således en smuk og værdig start - under ledelse af en direktion med Bernstorff som præsident.

Den 15. september 1770 blev Bernstorff afskediget, og året efter – som led i Struenses reformer – blev direktionen afsat og institutionen henlagt til den såkaldte ”Plejeanstalt” – i øvrigt sammen med Det kgl. Vajsenhus.

Opfostringshuset fik lov at beholde sine egne fonde og var således at betragte som en selvstændig stiftelse. Men selv om stiftelsen rådede over en kapital på ca. 138.000 Rigsdaler, blev det småt med penge, da stiftelsen af Plejeanstalten kun fik udbetalt 5.000 Rigsdaler årligt – en meget beskedne erstatning for lotteriernes indtægt, som fremover gik ind i den almindelige Fattigkasse.

En overgangsperiode på et par år fik Opfostringshuset lotteriet tilbage. Men i 1773 blev denne indtægtskilde definitivt lukket. De 31.000 Rd., som Opfostringshuset havde forstrakt Fattigvæsenet med, var tabt, og de 5.000 Rd. som stiftelsen årligt

fik i erstatning af Plejeanstalten, var mindre end 4 % rente af de penge, som Opfostringshuset havde betalt for at få lotteriprivilegiet forlænget.

Opfostringshusets økonomi forværredes yderligere ved, at direktionen i 1775 besluttede at nedlægge den klædefabrikation, som havde været en af de få tilbageværende indtægtskilder for stiftelsen. Den lærredsfabrikation, som man ville etablere i stedet for, kom dog aldrig i gang.

Og direktionen fik også snart andet at tænke på, da man i 1776 modtog en kgl. kabinetsordre om at flytte Opfostringshuset til det ledige Kristians Plejehus i Store Kongensgade. Søkvæsthuset skulle overtage Opfostringshusets bygninger.

Bestyres af Københavns Magistrat

Den såkaldte Plejeanstalt blev få år efter ophævet, og ledelsen af Opfostringshuset blev i 1781 henlagt under Københavns magistrat, men stadig i eget regi, idet det blev bestemt, at institutionen fortsat skulle drives for egne midler.

I 1799 blev fattigforsørgelsen omorganiseret, og Opfostringshuset kom nu direkte under fattigvæsenets direktion, der bestemte, at stiftelsen skulle være en ”belønningsskole for stadens flinke drenge”.

Økonomien skrantede imidlertid fortsat. I en række år, fra 1806 til 1812, så det helt galt ud, da kollekterne fra Århus og Ribe stifter udeblev. Stiftelsens formue blev samtidig forringet i takt med de økonomiske følger af regeringens katastrofale udenrigspolitik.

Opfostringshuset så ingen anden udvej end at skære ned i elevtallet. Og i 1814 måtte man helt undlade at optage nye børn. På den måde var antallet af drenge i maj 1816 nede på 42, men steg dog igen i de nærmest følgende år til 155; for igen at falde, før det stabiliserede sig på mellem 90 og 100 drenge.

I 1816 skete der dog en væsentlig forbedring af Opfostringshusets tilværelse, idet administrationen blev overdraget til tre embedsmænd, der straks gik i gang med at forbedre de økonomiske rammer for institutionen.

Under Københavns Magistrats 1. afdeling

En helt afgørende vending for Opfostringshuset indtraf, da Danmarks nye parlamentariske forsamling i 1857 ophævede den administrerende direktion af Fattigvæsenet og henlagde dens forretninger under Københavns Magistrat, og det blev her besluttet at henlægge Opfostringshuset under Magistratens 1. afdeling.

Opfostringshuset skulle fortsat drives for egne midler, herunder den årlige sum på 6.000 Rd., som Opfostringshuset fra 1784 havde modtaget fra statskassen som en slags erstatning for de store tab ved fratagelsen af lotteriprivilegiet. I efteråret 1868 indgik regeringen en kontrakt med Københavns Kommune om, at kommunen

skulle overtage den årlige ydelse (lotteriafgift) mod at kommunen som vederlag fik nogle byggegrunde på Glacis'erne (hovedstadens gamle fæstningsværker).

Samtidig begyndte man i Folketinget at diskutere, om det påhvilede staten at bidrage til Opfostringshuset. Skolen var ikke længere landsdækkende, men var blevet en ren københavnsk institution. Kun få af drengene kom fra provinsen. Debatten endte med, at man i Folketinget vedtog at bibeholde den årlige ydelse (lotteriafgiften) til stiftelsen, og at man fortsat ønskede at beholde stiftelsen på finansloven. På den måde kunne man føre tilsyn med, at den kom til at virke for hele landet.

Kirkekollekten, som Opfostringshuset havde nydt godt af siden sin grundlæggelse, blev afskaffet i 1873 og afløst af en årlig sum af 2.600 kr. til stiftelsen på finansloven. Borgerrepræsentationen gik også ind på at yde Opfostringshuset 300 kr. årligt i erstatning for den nytårskollekt i hovedstadens kirker, man havde afskaffet i 1800. Disse tilskud kunne stiftelsen ikke undvære. Det samme gjaldt indtægten fra udlejningen af en del bygninger og lokaler til Fattigvæsenet og private, i alt ca. 10.000 kr. årligt

Flytningen til Østerbro

I februar 1879 begyndte Borgerrepræsentationen at drøfte mulighederne for at flytte stiftelsen uden for byen. Forhandlingerne endte med, at kommunen gav Opfostringshuset 16.000 kr. til køb af en byggegrund på Kalkbrænderivej (den senere Randersgade) på Østerbro. Dette var det første bidrag, stiftelsen nogensinde havde modtaget fra Københavns Kommune, på trods af at kommunen i de foregående 150 år havde sparet det mangedobbelte beløb for de mange drenge, som kommunen havde fået ernæret og undervist gratis på institutionen.

Det var dog først, da kancelliråd Ole Thorup lovede at give 20.000 kr. til den nye bygning, som Opfostringshuset påtænkte at opføre, at der kom gang i byggeriet. Ejendommen i St. Kongensgade blev solgt for 375.000 kr., og nybyggeriet løb op i 170.000 kr.

Institutionens drift blev finansieret af renteafkastet på godt 15.000 kr. årligt af Opfostringshusets formue på ca. 530.000 kr., samt af lotteriafgiften på 12.000 kr., en godtgørelse for de bortfaldne kollektpenge samt tilskud fra en del legater. Alt-i-alt en samlet årlig indtægt på op imod 40.000 kr.

Stiftelsen måtte dog i de følgende år kæmpe med økonomiske vanskeligheder. Skønt den nye bygning var beregnet til ca. 110 elever, måtte det gennemsnitlige elevantal - med de stigende leveomkostninger - nedsættes til 70-80, fordi der ikke var penge til at føde og klæde et større antal. Kun ved stor sparsommelighed blev det muligt at skaffe balance på de årlige regnskaber.

På finansloven (statstilskud) og Ole Thorups legat

I 1912 kom det første virkelige lyspunkt, der var en principiel forbedring, nemlig da stiftelsen fik tilsagn om årlige bidrag fra "Statens Understøttelse til Børnehjem". Statstilskuddet, som blev forøget i de følgende år, var dog ikke nok til at opveje den stærke prisstigning, som fulgte med krigen. Så for at tilvejebringe de fornødne indtægter og bringe elevantallet op til, hvad stiftelsen var bestemt til af rumme, besluttede Københavns Magistrat i 1918, at renterne af købmanden, kancelliråd Ole Thorup's legat skulle anvendes til Opfostringshuset. Den årlige indtægt blev således forøget med ca. 26.000 kr.

Stiftelsens navn blev ændret til *Det kgl. Opfostringshus og Den Thorupske Stiftelse*.

Første faste driftstilskud fra Københavns Kommune

Da udgifterne til stiftelsens daglige drift dog fortsat var større end forventet, besluttede Københavns kommunalbestyrelse i 1920 så endelig at bidrage økonomisk til den daglige drift ved at yde institutionen et årligt tilskud i lighed med Statens, det første år 25.000 kr.

Det var første gang, Københavns Kommune bidrog med egne midler til driften af denne institution, på trods af at den altid og fortsat primært fik sine elever fra København. Af stiftelsens daværende 110 elever var således 83 fra København, 19 fra andre byer og 8 fra landet.

Tidernes ugunst og den "bindslevske" plan

De økonomiske sorger var endelig for en tid bragt ud af verden, men tiden gik – og tiden sled på ejendommen og dens inventar. Efter besættelsen så det sort ud for Opfostringshuset. Krigen og tidernes ugunst havde tappet så meget på egenkapitalen, at staten og Københavns Kommune måtte dække institutionens underskud på ca. 150.000 kr.

En særlig kommission med skoleborgmester og konservative folketingsmand Alfred Bindslev fra Københavns Magistrat som formand anbefalede i 1947 uden varsel at nedlægge Opfostringshuset. Forslaget blev mødt med voldsomme protester fra mange sider, og efter et stormfuldt borgermøde i Rådhushallen blev den "bindslevske plan" forpurret.

Udflytningen til Hellebæk

Løsningen blev, at Opfostringshuset fik overdraget ejendommen Hellebækgård med et tilliggende areal på ca. 24.000 kvm i Hellebæk for 120.000 kr. Udgifterne ved ejendommens erhvervelse, opførelse af en skolebygning, ombygninger og montering - alt i alt ca. 1.500.000 kr. - blev dækket ved salget af stiftelsens ejendomme i København og ved optagelse af prioritets- og boligfondslån. Senere købte Opfostringshuset også villaen Strandhuset for at indrette funktionær- og lærerboliger.

Op gennem tresserne blev Opfostringshuset nærmest stedmoderligt behandlet af Københavns Kommune. I en overenskomst med Københavns kommune fra 1966 hedder det, at Opfostringshuset var ”en selvstændig institution under bestyrelse af 1. magistrat”. Ikke desto mindre foregik administrationen af Opfostringshusets regnskaber i 1. magistrat, hvor bogholderstillingen blev varetaget af en kommunal embedsmand som et ekstrajob, På et tidspunkt af en ekspeditionssekretær fra Brandvæsenet og senere af en kontorchef fra Torvevæsenet!

Driftsoverenskomsten med Københavns Kommune

Af og til skete det, at Opfostringshuset blev taget op af mølposen. Især når kommunen skulle finde et sted at spare. Midt i 60'ernes velstandsudvikling måtte skolen ikke kun slås med de meget trange pladsforhold, men også med et meget lille budget til den daglige drift. Forholdet mellem skolens forstander og de forskellige embedsmænd, der behandlede skolens sager, var besværligt. Der skulle dog gå nogle år, før skolen fik en anden administrativ ledelse, nemlig da forholdet mellem Opfostringshuset og Københavns Kommune blev fastlagt i en driftsoverenskomst af 24. marts 1976.

Bestyrelsen kom herefter til at bestå af borgmesteren for 1. magistrat, direktøren for 1. magistrat, skoledirektøren for Københavns Kommune, en borgerrepræsentant, forstanderen, to personalerepræsentanter, en forældre- og to elevrepræsentanter.

Ifølge overenskomsten skulle Københavns Kommune afholde institutionens udgifter til driften af kostskole og døgninstitution for børn og unge på grundlag af Københavns Kommunes godkendte årsbudget.

Rundskuedagens lotteri og gave fra tidligere elever

Da Opfostringshuset i 1978 fik 350.000 kr. fra Rundskuedagens lotteri og en gave på 40.000 kr. fra en tidligere elev, kunne man skabe bedre forhold for drengene, idet de store sovestuer blev ændret til fire-mands værelser. Nogle få år senere (1982) fik Opfostringshuset endeligt sit ønske opfyldt om en ny bygning, som rummede en gymnastiksal, undervisningslokaler og et lærerværelse. Byggeriet blev finansieret af midler indsamlet fra en række private fonde, først og fremmest A.P. Møller og hustru Chastine Mc-Kinney Møllers fond, Tuborgfondet, J.L. Fondet, Egmont H. Petersens Fond og Augustinusfonden m.fl. samt fra Opfostringshusforeningen og Dronning Margrethe Og Prins Henriks Fond. Københavns Kommune støttede udbygningen med et lån på 3,5 mill. kr.

I første halvdel af 1980'erne steg skolens udgifter kraftigt på grund af et stort personaleforbrug, som skyldtes et stærkt stigende optag af børn med store sociale problemer. Og da Københavns Kommune samtidig oplevede dårlige tider, blev Opfostringshusets økonomi i stigende grad afhængig af de indtægter, som man kunne skaffe sig ved at optage elever fra andre kommuner. Opfostringshuset begyndte at annoncere i bestræbelserne for at få nye elever.

Udvalgsstyret på Rådhuset

Med indførelse af udvalgsstyret i Københavns Kommune blev styringen af Opfostringshuset i 1998 henlagt under Uddannelses- og Ungdomsudvalget - senere Børne- og Ungdomsudvalget (BUU). Den nye vedtægt, som fastlagde de nærmere retningslinier for skolens ledelse og drift, blev dog aldrig på noget tidspunkt forelagt fondsmyndigheden (Civilstyrelsen) til godkendelse. Først i forbindelse med skolens lukning blev man opmærksom på, at den indsatte bestyrelse ikke levede op til den gældende fundats fra 1966.

Opfostringshuset oplevede nogle turbulente år i starten af 90'erne med skiftende forstandere, og der var nye overvejelser i kommunen om at lukke skolen. Den blev dog reddet på stegen, da Per Mikkelsen tiltrådte som forstander den 1. maj 1996. Den nye forstander havde store visioner om at gøre Opfostringshuset til en moderne kostskole, og det lykkedes ham snart at overbevise bestyrelsen om sin plan for en renovering af det gamle, fredede, men stærkt forfaldne barokbygning.

Den store renovering og økonomisk rod

I forbindelse med vedtagelsen af budgettet for 2000 i Borgerrepræsentationen blev der indgået en politisk aftale: ” Idet parterne konstaterer, at DKO bør restaureres og ombygges for i alt 24 mill. kr., samt at der kan opnås ekstern finansiering fra fonde på 12 mill. kr., og at skolen selv finansierer 2 mill. kr., er der blandt partierne enighed om, at Københavns Kommune i 2000 afsætter de resterende 10 mill. kr.”.

Tilskuddet fra kommunen blev givet som en driftsbevilling.

Revisionsdirektoratets rapport

Da regnskabet for år 2000 for DKO viste et samlet underskud på 13,8 mio. kr., blev kommunens revisionsdirektorat inddraget for at undersøge årsagerne til budgetoverskridelsen. Revisionens rapport viste, at underskuddet hovedsageligt var forårsaget af en budgetoverskridelse på 3,4 mill.kr. på byggeprojektet, merudgifter til elevernes genhusning m.m. i byggeperioden på 2,3 mill. kr. og 4,8 mill. kr. i mindre bidrag fra de fonde, som havde givet tilsagn om at ville støtte renoveringen.

I forbindelse med aflæggelsen af regnskabet for år 2000 blev der samtidig opdaget en bogføringsfejl hos forvaltningen, som kom til at belaste regnskabet med 2,9 mill. kr.

Revisionsdirektoratet fandt det kritisabelt, at forstanderen ikke havde orienteret bestyrelsen og Københavns Kommune om afvigelserne i finansieringen af byggeriet. Men direktoratet påpegede samtidig, at forvaltningens behandling af DKO havde været behæftet med fejl og mangler i administrationen, bl.a. fordi det havde været uklart, om DKO skulle behandles som en kommunal eller selvejende institution.

Forstanderen slap med en skarp irettesættelse af skoleborgmesteren og formand for skolens bestyrelsen Per Bregengaard, der i Jyllands-Posten havde denne kommentar: ”Min vurdering er, at han (forstander Per Mikkelsen) er uvurderlig på denne post. Hans pædagogiske evner opvejer de økonomiske problemer, der har været.”

Man aftalte, at skolen skulle tilbagebetale merforbruget i 2000 til kommunen over de næste 5 år ved at hæve elevprisen fra 250.000 kr. til 350.000 kr., og ved at optage 5 ekstra elever fra andre kommuner. Samtidig blev økonomistyringen midlertidigt overtaget af BUF, indtil institutionen selv kunne varetage økonomistyringen på betryggende vis.

Børne- og Ungdomsudvalgets kovending og DKO's lukning

Det lykkedes ikke for Per Mikkelsen at påbegynde tilbagebetalingen, før han 2 år senere valgte at søge nye græsgange. Det lykkedes heller ikke for den nye forstander, at skaffe de manglende elever hverken fra Københavns Kommune eller fra andre kommuner, før Københavns Kommune og skolens bestyrelse i foråret 2004 indstillede til BUU, at institutionen blev nedlagt.

Man begrundede indstillingen med, at der ikke blev efterspurgt et tilstrækkeligt antal pladser med den indholdsmæssige profil, som DKO repræsenterede, og at dette ikke forventedes at ville blive bedre i fremtiden.

Civilstyrelsen meddelte i januar 2005 Københavns Kommune, at BUU ikke kunne handle som bestyrelse for DKO, idet udvalget var inhabil som bestyrelse på grund af muligt modstridende interesser mellem kommunen og fonden. Det indebar, at udvalget ikke kunne tage stilling til det økonomiske mellemværende mellem Københavns Kommune og DKO.

BUU tiltrådte enstemmigt indstillingen, og driftsoverenskomsten mellem Københavns Kommune og DKO blev opsagt med virkning pr. 30. juni 2005. Københavns Kommune skulle dog fortsat stå for vedligeholdelsen og tilsynet med ejendommen, mens man overvejede de alternative anvendelsesmuligheder.

Den 17. august 2005 vedtog BUU med Socialdemokratiets, Fremskridtspartiets og Enhedslistens 7 stemmer at ansøge Civilstyrelsen om godkendelse af en ny fundats med henblik på etablering af en observationskoloni for børn i DKO' ejendom.

Den nye fundats

Civilstyrelsen godkendte den nye fundats, så den selvejende institution kunne omdannes til en erhvervsdrivende fond og registreres i Erhvervs- og Selskabsstyrelsen med henblik på varetagelse af den fremtidige anvendelse (udlejning og drift) af fondens ejendom.

Den 24. januar 2007 besluttede BUU at anvende DKO's ejendom til en familiekoloni, og den nye bestyrelse for DKO, som fremover skal administrere DKO-fondens ejendomme og likvide midler, blev udpeget.

Revisionsdirektoratet konkluderede i sin påtegning af 2005-regnskabet, at regnskabet *ikke* er retvisende, og man finder, at der er usikkerhed om fondens fremtidige økonomiske grundlag. Det var derfor tvingende nødvendigt, at fonden (den nye bestyrelse) snarest måtte tage stilling til det økonomiske mellemværende med Københavns Kommune, som i regnskabet opgøres til godt 18 mill. kr., og i det hele taget den fremtidige finansiering af aktiviteterne i fonden.

I marts 2008 var fondsregistreringen i Erhvervs og Selskabsstyrelsen endnu ikke blevet ordnet, og den nye bestyrelse var derfor heller ikke trådt i funktion. Den nye familieinstitution åbnede i august 2007.

Kilder:

A.T. Høy, Det kongelige Opfostringshus 1753-1903

S.N. Holck, Det kongelige Opfostringshus og Den Thorupske Stiftelse 1903-1928
Opfostringshusets Årsberetninger 1888-1961

Skorpeskolen på den yderste pynt, DKO igennem 250 år.

Revisionsdirektoratets rapport af 1. august 2001

Revisionsdirektoratets rapport af 20. december 2006